

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/1–2

СТАНА РИСТИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

НЕКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИДЕВА СА ПРЕФИКСИМА *О-* И *ПО-* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду су придеви с префиксом *о-* и *по-* представљени као средства за исказивање прагматичке квантификације и као чланови градационе парадигме.

1.0. У раду ћемо на примеру префиксалних облика позитива и компаратива придева типа: *ћомали*, *ћомаћи*, *ћовелики*, *ћовећи*, *ћоредак*, *ћоређи*, *ћогусћ*, *ћогушићи*, *ћочесћ*, *ћочешћи*, *омален*, *омаћи*, *овелики*, *овећи* и *оредак*, *оређи* представити неке проблеме у вези са исказивањем квантификације, чије се семантичке компоненте реализују и у основи и у префиксалном делу придева.

1.1. Квантификацији и значењу квантитативних израза поклањало се много пажње у логичкој анализи природног језика. Квантификаторима су углавном схватане најобјективније логичке језичке јединице чије је функционисање минимално одређено комуникативним и прагматичким факторима. При томе се имала у виду класична теорија скупова, која се заснивала на односу „елеменат — скуп, множина“. Другачији, не логички приступ квантификацији заснива се на теорији коју је разрадио Г. Бант (1985). За основу Бантове теорије узима се однос „део—целина“. Овакав Бантов приступ у складу је са природно-језичком квантификацијом која обухвата не само оцену скупа и његових елемената него и оцену целине и њених делова (Булигина, Шмељов 1997: 193).

2.0. Основним и префиксалним придевима наведеног типа квантитативно својство референта одређује се према било којој полазној, стереотипно установљеној количини, а не према некој одређеној или свеобухватној. Полазна количина, величина утврђује се од стране говорника, коју овај сматра нормалном у датој ситуацији. Зато се овај тип квантификације назива прагматичком квантификацијом (Булигина, Шмељов 1997: 194).

2.1. Наше истраживање квантификације исказане придевима наведеног типа показало је да се она реализује на градационој скали без обзира на то да ли је основни део придева исказан у форми позитива

или у форми компаратива¹. Зато смо, имајући у виду сложеност овог творбено-семантичког модела², покушали да утврдимо семантичку вредност префикса *o-* и *yo-*, као и вредност позитивне и компаративне форме основног дела придева у реализовању прагматичке квантификације. Наш задатак био је утолико деликатнији што се префикси наведеног типа јављају као синонимична, конкурентна средства компаративу у исказивању умањеног степена својства садржаног у основном придеву. Слагање ових префикса и са компаративом придева сигнализира или привид или ограниченост њихове (синонимичне) еквивалентности, што нас је навело да проблем решавамо не само са творбено-семантичког и граматичког аспекта, него са прагматичког, комуникативног и функционалностилског аспекта.

2.2. Језичка компетенција носилаца српског језика и дескриптивна лексикографска пракса показују да је употреба придева наведеног типа фреквентна и да је карактеристична за многе функционалне стилове и идиоме, али да је системска употреба нестабилна и да је умногоме подложна факторима комуникативне ситуације. То смо се уверили и на основу анкете невеликог броја сарадника Института за српски језик и на основу лексикографске обраде придева наведеног типа у дескриптивним речницима српског језика. Колебање и нестабилност јављају се више у интерпретацији садржаја јединица наведеног типа него у њиховој употреби, што истиче значај субјективних и комуникативних фактора у реализацији њиховог значења. Досадашњи покушаји да се проблем разјасни, и да се нађу системска лексикографска и граматичка решења, и у пракси и у теоријским разматрањима појединих аутора указали су на многе аспекте³, али је проблем због своје сложености и повезаности са другим општијим питањима остао и даље отворен. Имајући то у виду, нека од питања покушаћемо да решимо са становишта прагматичке квантификације.

3.0. У вези са нашом темом у питању је прагматичка квантификација градационог типа, која се на лексичком плану исказује квантификаторима, међу које спадају и разматрани придеви. Реч је о параметарским придевима типа *велики-мали*, који образују скаларно антонимијски комплекс. Овај комплекс обједињује квантитативно поларизована значења која се односе на једно својство објекта, и која су поређена на градационој скали.

3.1. Градациона скала представља установљени ред величина на основу параметара „већи“ и „мањи“. Средином скале пролази оса симетрије која одговара норми одређеног својства. Антоними типа *велики-мали*, поларизовани десно и лево од осе симетрије, заузимају крај-

¹ О обради компаративних облика придева с префиксима *o-* и *yo-* у нашим дескриптивним речницима, као и о творбеном пореклу ових облика в. Стијовић 1996: 106–109.

² Сложеност значења творбеног модела разматраних придева проистиче из деловања следећих механизма на градационој скали: поређења, мере — градирања и оцене (исп. Арутунова 1988: 247).

³ Ставови неких аутора, важни за аспект прагматичке квантификације, биће разматрани у даљем излагању.

ње позиције на скали и указују на максималне степене својства у односу на норму (исп. Арутјунова 1988: 231). Остале позиције на скали, између ове две крајње, заузимају чланови антонимијског комплекса, чију парадигму, осим основних придева — антонима, чине њихови творбени и граматички облици и конструкције. Придеви с префиксима *о-* и *ио-* су заправо чланови те парадигме. Број чланова парадигме зависи пре свега од семантике основних придева, а значење сваког појединачног члана могуће је одредити на градационој скали, на коју се, осим степена својства, уводе и прагматички параметри: тачка одмеравања, тачка гледишта и оцена. Тако се у овој парадигми, осим апсолутног компаратива основних придева (*већи, мањи*), творбених облика позитива и компаратива придева са префиксима типа *о-* и *ио-*, налазе конструкције и префиксални облици са негацијом *не, ни, не-* (*не велики и не мали, ни велики ни мали, невелики, немали*), као и конструкције и изрази са квантификаторима типа: *йрилично, нешито, довољно, сасвим* (*йрилично велики/мали, нешито већи/мањи, довољно велики/мали, сасвим велики/мали*) и др.⁴

3.2. Свака од јединица заузима различито место на градационој скали, зависно од управљености градирања и говорникове тачке гледишта, чиме се остварују различити и прагматички и функционално-стилски садржаји и ефекти. Они се заснивају на четири типа интензификације на градационој скали: 1) појачавање степена својства до максимума; 2) исказивање средње вредности својства двојаким усмеравањем према средишту скале: у смеру појачавања мањег степена својства и у смеру умањивања већег степена својства; 3) умањивање степена својства и 4) минимизирање степена својства до најнижег места на скали (исп. Арутјунова 1988: 246).

3.3. Облици позитива и компаратива придева с префиксима *о-* и *ио-* припадају интензификаторима другог и трећег типа, што зависи од управљености градирања и тачке гледишта. Префикси модификују значење у смислу умањивања, ублажавања својства усмеравајући га од крајње или полазне тачке на скали према средишту, при чему се не утврђује тачка досезања својства. Крајња тачка исказује се обликом позитива основног придева, а полазна тачка његовим обликом компаратива. Најприкладнији еквиваленти ових префикса су квантификатори *йрилично* и *нешито* са значењем умањивања (ублажавања) и неодређености. Модални начин фиксације полазне тачке овакву модификацију чини ефикасним средством за исказивање различитих прагматичких садржаја: деминуције, хипокористичности, суфемизације, што параметарске придеве разматраног типа сврстава у ефектна функционално-стилска средства.

⁴ Облици суперлатива и кад су префигирани префиксом *ио-* (*ионајвећи, ионајмањи, ионајзубићи* и сл.) не улазе у градациону парадигму антонимијског комплекса параметарских придева, јер припадају другој, компаративној парадигми, што указује на чињеницу да префикси разматраног типа не регулишу односе на нивоу граматичко-семантичких парадигми.

3.4. За утврђивање реда величина на градационој скали, исказаних антонимијским комплексом параметарских придева, неопходна је тачка одмеравања или пункт досезања (простирања) својства. Зато на градационој скали постоје оријентираи разног типа: оса симетрије (која одговара норми), границе (оквири) простирања (досезања) неког својства и околинално одређени делови који представљају одређени „градус“ неког својства. За моделовање скаларних значења, а нарочито за избор неке од јединица антонимијског комплекса при исказивању тих значења, важна је не само тачка одмеравања, него и тачка гледишта. Тачка гледишта од стране говорника реализује се као ситуација „недосезања“ или „пребацивања“ својства. За исказивање ситуације „недосезања“ осим префиксалних облика параметарских придева употребљавају се још и њихови облици са негацијом и облици апсолутног компаратива. Избором неког од наведених конкурентних облика, према нашем досадашњем увиду у проблем, диференцира се тачка гледишта говорника у смислу прагматичких и функционалностилских садржаја, што може бити предмет посебног истраживања. При свему је евидентна чињеница да се преношењем тачно утврђених значења на градациону линију, остварује „растезање“ и неодређеност њиховог значења. „Растезање“ значења чини једну од важних тенденција у употреби језика, условљену тежњом говорника за тачношћу (истинитошћу) која га, међутим, због субјективности оцене удаљава од прецизности оријентационих фиксних тачака на скали (исп. Арутјунова 1988: 233).

3.5. Код јединица скаларно антонимијског комплекса и сама норма, централна тачка одмеравања степена својства, такође представља „растегљив“ појам⁵, јер може заузимати различито место на градационој скали. Код придева разматраног типа њој припада зона око осе симетрије, тј. на средњем делу скале. Семантика скаларних јединица одговара одступању на једну или на другу страну од норме према крајевима скале, чију крајњу позицију заузимају антоними, основни придеви у позитиву (тип *велики-мали*)⁶, што омогућава да се парови антонима могу тумачити симетрично, тј. компаративом са „већи“ или „мањи“ (исп. Арутјунова 1988: 236).

4.0. Прагматичка квантификација исказана придевима с префиксима *о-* и *ио-* по компонентама недосезања, неодређености блиска је садржајима који се остварују и компарацијом придева. Зато ћемо, у даљем излагању, размотрити оне карактеристике компарације које се тичу прагматичке квантификације.

⁵ Постоји више типова норми: видова норма, норма пропорције, норма очекивања и ситуациона норма или норма пригодности. За однос позитива и компаратива значајна је ситуациона норма (Арутјунова 1988: 238).

⁶ Другачија је позиција норме код антонима са изразитим позитивним и негативним компонентама значења, типа: *богај-сиромашан*, *йамейан-глуи*. Она се налази на крајњој позицији чије место заузима придев са позитивним компонентама значења, па су јединице антонимијског комплекса распоређене само са њене леве стране. Међу њима налазе се и придеви са префиксом *ио-*: *йобогай*, *йосиромашан*.

4.1. Компарација придева у српском језику примарно се реализује као деривациона категорија у оквиру које је традиционална граматика разликовала два типа: поређење и градацију. Овај други тип компарације у граматицима се представља као исказивање степена неког својства без поређења, а у најновијој граматичкој терминологији означава се појмом апсолутна компарација.⁷ Међутим, наше истраживање је показало, да и код апсолутне компарације — градације делује механизам поређења, као и да је механизам градације евидентан код поређења (компарације), и да се поређење и градирање сами по себи не могу узимати као параметри за разликовање компарације и градације. Проблем одређивања диференцијалних параметара компликује се творбеним и семантичким односом између јединица парадигме ова два начина исказивања квантификације, као и чињеницом да се многе од њих, а пре свега позитив и компаратив, јављају као јединице и компарације и градације. Између позитива и компаратива придева, који су формално творбени деривати, нема семантичког извођења. Позитивом се такође исказује поређење као и компаративом, али се то чини имплицитно, а не експлицитно као компаративом, и у основи тог поређења је норма, а не било који степен својства као код компаратива. Суштина тих разлика није у степену семантичке сложености једног и другог облика придева, него у тачки одмеравања, у степену њене одређености и експлицитности. Позитив има (релативно) фиксну тачку, па се и он узима као оријентир у компарацији или један од оријентира на скали у градацији, на основу кога се утврђује већи/мањи степен својства. Код компаратива, међутим, тачку одмеравања сваки пут, одређује и бира сам говорник (исп. Арутјунова 1988: 243).

4.2. У вези са односом разматраних префиксалних придева и апсолутног компаратива, за даље диференцирање компарације и градације релевантне су разлике између компаратива поређења и апсолутног компаратива. Апсолутни компаратив функционише у антонимијском комплексу, на градационој скали чије поље обухвата цео распон својства између две крајње тачке означене позитивом основних придева антонима, са нормом као средишњом тачком оријентира. Компаратив поређења функционише у пољу једног од антонима много мањег распона, исказујући већи степен својства у односу на позитив, као почетну тачку оријентира. Апсолутни компаратив означава мањи степен особине у поређењу са позитивом придева јер, насупрот очекиваном смеру према већем степену, одступа од семантичког тежишта према средњој вредности скале, неутралишући максималну поларизованост степена својства. Тако и по М. Стевановићу овакав компаратив „поне-

⁷ Значајна запажања о апсолутној компарацији и о прагматичким компонентама значења апсолутног компаратива дата су у граматицима српског језика. М. Стевановић у својој граматици овакво градирање представља у вези са „компаративом помереног значења“ који не означава јачи степен неке особине него само изврстан степен те особине, па по њему *већи снег* означава 'снег који није мали него такав да се за њега може рећи да је велики' и сл. (Стевановић 1975: 258). У граматици Мразовић, Вукадиновић овакво градирање представљено је на скали као апсолутно поређење, при чему компаратив *већи*, као и по М. Стевановићу, значи 'не мали', а не 'велик у вишем степену' (Мразовић, Вукадиновић 1990: 273).

реног значења“ не означава јачи степен особине исказане придевом него само „известан степен“, и то према особини позитива придева супротног значења, па компаратив *већи* није компаратив према *велик*, него према *мали* и сл. (Стевановић 1975: 257).

4.3. Према нашем досадашњем увиду компарација (поређење) и градација представљају два начина исказивања квантификације, који се разликују не само по типу квантификације (логички тип у компарацији, а прагматички у градацији), него имају и посебне парадигме засноване на различитим параметрима. У основи компарације је поређење између елемената једног скупа на основу кога се градира степен њиховог референтног својства, а у основи градације је норма према којој се на скали градира степен референтног својства. Чланови трочлане компаративне парадигме: позитив, компаратив и суперлатив функционишу на плану граматичког система, док чланови градационе парадигме функционишу на прагматичком и функционалностилском плану и представљају вишечлани отворен систем са динамиком непрекидне реорганизације и допуњавања. Облици позитива и компаратива придева јављају се као чланов и компаративне и градационе парадигме, али између њих нема еквивалентног односа, него су, као што смо показали, евидентне разлике на семантичком, прагматичком и функционалностилском плану. Многе од наведених разлика у досадашњој србистици нису се имале у виду или нису биле довољно издиференциране. То је имало импликације на погрешно одређивање појава из овог домена, стварана је забуна око значења и функционисања позитива и компаратива, а суперлатив се, као члан компаративне трочлане парадигме, погрешно, по аналогiji представљао и као члан градационе парадигме.

5.0. Придеви с префиксима *о-*, *йо-*, као и они с префиксима *на-*, *йолу-*, *јри-*, *јро-*, *су-* функционишу као јединице градационе парадигме, јер градирају својство исказано позитивом и компаративом основног придева и усмеравају га према средишту скале. Они означавају мањи степен својства и, као што смо већ истицали, заузимају исту позицију на скали као апсолутни компаратив. Са граматичко-семантичког становишта и придеви и компаратив наведеног типа могли би се сматрати синонимима или конкурентним средствима у исказивању градације. Међутим, са прагматичког и функционалностилског становишта ове јединице нису синоними јер исказују различите садржаје у смислу оцене, тачке одмеравања, тачке гледишта, досезања и сл.

5.1. Придеви с префиксима *о-* и *йо-* разматрани су у србистици углавном са творбеног и семантичког становишта⁸, али су дата и значајна запажања за прагматички и функционалностилски аспект. По

⁸ У неким дијалектолошким монографијама налазимо запажања индикативна за наш аспект разматрања префикса наведеног типа. М. Николић у монографији (1991) констатује да префикс *йо* сложеним придевима даје значење 'у приличној мери', 'прилично', 'доста' (*јовелика ћеца*, *јоголем мост*, *јогуста клека*, *јозла снаа*, *јокрујна жена*, *јолијейо имање*, *јосијна ћеца*, *били смо јосиромашни*, *јоскуј*, *јосијар*, *јошанак*, *јоцирн*, *јоширок* и сл.). „Извесну неодреденост и некатегоричност уноси морфема *йо-* у компаративне и суперлативне облике“ (*јодужа дрпка*, *јомлађа женска*, *јонијши човек*) (Николић 1991: 415–416).

М. Стевановићу префикс *о-* има ограничену дистрибуцију на придеве који означавају мањи степен својства (*омален, окрайшак, онизак, обличжњи, осредњи*), са значењем интензификатора „прилично“. По истом аутору придеви с префиксом *ио-* у књижевном језику означавају „нешто увећану особину основног придева“ (*иовисок, иодебео, иодугачак, иовелик, иодобар*). Овај префикс са облицима компаратива означава „ублажен ступањ особине која се казује простим придевом, тј. компаративом“ (*иобољи, иовећи, иомањи, иошежи, иолакиши*). Значење префикса одговара деинтензификатору „нешто“. Уз суперлатив овај префикс „ублажава јачину степена дотичне особине“ (*ионајвећи, ионајстарији*) (Стевановић 1975: 428–429). Код М. Стевановића наглашено је градационо значење разматраних префикса, а и у граматички Мразовић, Вукадиновић префикси *о-* и *ио-* сврстани су међу префиксе градације и компарације (Мразовић, Вукадиновић 1990: 259).

5.2. Неки лингвисти придеве наведеног типа разматрају као демиутиве, који као морфолошка категорија са примарном денотацијом умањења, исказују субјективну оцену (Грицкат 1995: 1–2), због чега се сврставају у придеве субјективне оцене (Поповић, Станојчић 1997: 150). Детаљнију анализу семантичких, прагматичких и функционално-стилских садржаја ових придева дала је И. Грицкат у већ наведеном раду. Разматрани префикси, са значењем градираности у правцу смањења степена својства, по И. Грицкат, компатибилни су само са придевима у значењу својства које се може градити, степеновати. Ови префикси као средства деминуирања уносе значење „приближности“ „апелујући у језичкој свести на стандарде, на репере“ и указујући на „њихову недобаченост“ (Грицкат 1995: 18). У систему деминуције придева и прилога И. Грицкат издваја петочлану парадигму: префигирани позитив и компаратив (*иодебео, иодебљи*), апсолутни компаратив (*дебљи*), префигирани апсолутни компаратив (*иодебљи*) и префигирани суперлатив (*ионајдебљи*) (Грицкат 1995: 19). По њој је повезивање префикса *о-* и *ио-* ограничено на придеве са значењем димензија, и то углавном са придевима негативне конотације (ретки су или неоствариви префигирани облици од придева: *вишак, лей, добар*; в. Грицкат 1995: 20, нап. 22; по овом аутору, вероватно је ограничење ове врсте условљено еуфемизираним значењем које разматрани префикси садрже). Зато су у стандардном језику уобичајени облици: *иодебео, иовелик, иовисок, иодалек* итд. (Грицкат 1995: 19). Исти префигирани облик — *иодебео* — истовремено означава да је особина „премашила толерантни просек“ па је оцена неповољна, али и да није домашила границу „иза које би почињала нетолеранција“, па оцена у том смислу није неповољна. Тако у значењу овога придева имамо две реализације „и п а к н е потпуна дебелост“ и „и п а к н е потпуна виткост“ (истакла И. Г.) (Грицкат 1995: 20).

6.0. У пракси су, такође, нека правила употребе придева наведеног типа заснована на прагматичким и функционалностилским параметрима, али се и даље испољавају извесна колебања и непрецизности у интерпретацији њиховог садржаја. То ћемо показати на примерима обраде ових придева у Речнику САНУ и на примерима интерпретаци-

је њиховог садржаја добијених невеликом анкетом спроведеном у Институту за српски језик⁹.

6.1. Обраду придева са префиксом *o-*¹⁰ у Речнику САНУ разматрали смо на примерима придева: *овелик*, *овећи*, *омален (омали)*, *омањи* и *оредак*, *орећи* (из редигованих секција припремљених за штампу). Модификовање квантификације на скали код префиксалних придева наведеног типа и у позитиву и у компаративу представљено је на исти начин, употребом у дефиницији интензификатора *йрилично* и *до-стиа*, при чему се у семантизацији значења запажа извесна неодследност, неодређеност и нетачност. То се огледа, пре свега, у неразграничености значења између основног и префигираног придева, затим између префигираних позитива и компаратива, као и у погрешном избору синонима. Тако се у дефинисању придева *омален* и *омањи* примарна значења представљају на исти начин као и значења основног придева *мален*, дефиницијама: 'који је по димензијама испод просечног, нормалног' (*омален човек*, *омањи људи/деца*, *омања држава/река/слика*, *омања четница*, *омањи завежљај*); 'који је мањег интензитета, размера, повремен' (*омања борба*, *омање йушкарање*, *омањи сукоб*, *омања најасиј*, *омање йобољевање*); 'мање важан, значајан, скроман по вредности, утицају и сл.' (*омањи свеџац*, *омањи војвода*, *омањи йирговчић*, *омањи кривац*, *омањи мајстиор*), а као синоними за неке реализације јављају се следеће јединице: 'помали' (*омален човек*, *омалена соба*), 'невелик' (*омања йогрешка*, *омање одстиујање*). Придев *овелик* дефинисан је на следећи начин: 'прилично велик, повелик', што је правилно (*будности је овелика*, *кућа му је овелика*, *овелика йорба/чаша/йрозор*, *овелико брдо*, *овелике очи*, *овелика глава*), али је префигирани облик компаратива *овећи* упућен на *овелик*, што је погрешно (*овећи омој*, *овећа барка*, *овећи круг*, *овећа груја људи*, *овећа реч*).

Префигирани облици позитива и компаратива придева *оредак* и *орећи*, такође, реализују полисемну структуру као и основни придев *редак*, што ћемо показати примерима типа: *оредак сок*, *оредак облак*, *орейки зуби*, *орейка брада*, *коса*, *орейка шумица*, *орейко јасење*,

⁹ Захваљујем колегама из Института на предусретљивости и спремности да ми помогну у разрешавању појединих проблема, јер су као испитаници и најкомпетентнији носиоци српског језика знатно допринели да прихватим неке ставове досадашњих истраживања и да и сама експлицитније формулишем поједина решења из домена скаларне вредности и позиције разматраних придева, као и начина представљања њиховог значења у дескриптивној лексикографији. У овом смислу нарочито су ми помогле детаљне интерпретације придевских садржаја др Мирослава Николића, уредника Речника САНУ, и др Милосава Чаркића, сарадника у изради Речника.

¹⁰ Код полисемних придева који имају регуларну компарацију дистрибуцију префикса *o-* није ограничена, па префигирани облик, како показују наведени примери, реализује углавном сва значења као и основни придев, наравно модификована овим суфиксом. Овакво модификовање придева морало би се у дескриптивној лексикографији представљати у дефиницији на одговарајући начин. Ми за сада предлажемо типску дефиницију, у којој ће префиксална модификација бити представљена квантификаторима са најближом семантичком вредношћу: за облике са позитивом квантификатором *йрилично* (*овелик* 'прилично велик'), а за облике са компаративом квантификатором *нешито* (*овећи* 'нешто већи').

сшабла, звезде, дрвеће, кукуруз, расад, орејко грмље, оредак айлауз, йолейеше орејки њедесејојарци; оређи њасуљ, оређа њараба, оређе њлајино, оређи њимер, оређа научна вредност, он је оређи човек, оређа њуцњава, и што би требало типски дефинисати.

6.2. Анкета међу колегама Института о употреби и значењу разматраних придева изведена је на седам испитаника: њих петоро су лексикографи, магистри и доктори, а двоје испитаника немају лингвистичку стручну и научну компетенцију. Употреба придева наведеног типа са префиксима *о-* и *йо-* позната је и уобичајена за све испитанике осим за једног (овај испитаник није лингвиста, а за исказивање градације употребљава само компаратив непрефигираних придева: *већи, мањи, ређи, гушћи*). Други испитаник нелингвиста нема придеве са префиксом *о-*, него употребљава само позитив придева с префиксом *йо-* (*јовелик, јомали*) са значењем 'неодређено велик/мали' или 'већи/мањи од просечног', зависно од ситуације и од референта на који се придев односи. И један испитаник, лингвиста, у сличном значењу употребљава само префигиране облике позитива, а не и облике компаратива. Остали испитаници лингвисти имају у употреби префигиране облике позитива и компаратива, при чему су двојица испитаника правили истанчану разлику у семантизацији између префигираних облика са позитивом и компаративом: један не само на основу језичке и лингвистичке компетенције него и на основу богатог лексикографског искуства (сада је главни уредник Речника САНУ), а други испитаник, осим језичке и лингвистичке компетенције, одликује се експресивним говором, што је индикативно за стилску употребу придева наведеног типа. Тако је у интерпретацији првог испитаника семантизација разматраних придева представљена на следећи начин: *овелик* „прилично (али неодређено) велик, мањи него *велики*“, *овећи* „исто значење као *овелик*, можда: нешто већи од *овелик*“, *омали* „прилично мали, нешто већи од *малог*“, *омањи* „нешто мало већи него *омали*“, *оредак* „прилично редак, у мањој мери редак него *редак*“, *оређи* „нешто мање ређи него *оредак*“, *јогусић* „прилично густ, мање густ него *гусић*“, *јогушћи* „мање густ од *јогусић*“. Други испитаник те разлике диференцира на следећи начин: *јовелик* „није ни велики ни мали, ближе великом него малом“, *јовећи* „нема разлике од *јовелик*“, *јомали* „мали, али већи од *малог*“, *јомањи* „исто што и *јомали*“, а *омањи* „мало већи од *малог*“, *јоредак* „није потпуно редак“, али и „више него редак“ (нпр. *јоредак кукуруз*), *јоређи* „у мањем степену редак него *јоредак*, није потпуно редак“, *јогусић* „мање густ него *гусић*, недовољно густ“, *јогушћи* „мало више густ него *јогусић*“.

7. Показана колебања и недоумице у интерпретацији садржаја придева с префиксима *о-* и *йо-* и на теоријском и на практичном плану нису одраз недовољне компетенције него проистичу из нестабилности система градационих јединица и из чињенице да је градација јако подложна утицају прагматичких фактора. Тако се систем градације налази у стању непрекидне реорганизације. Прагматички фактори утичу на семантику јединица скаларно антонимијског комплекса, на позицију апсолутног компаратива и на градацију уопште, условљавајући с

једне стране синонимичност и конкуренцију јединица и облика, а с друге нееквивалентност облика и то како по степену исказаног својства тако и по прагматичким и функционалностилским садржајима. Међу прагматичким факторима који руше систем, како је показало и наше разматрање, најважнији су следећи: произвољност у избору тачке одмеравања, субјективност у избору тачке гледања, потчињеност исказа правилима учтивости, избегавање категоричности, присуство емоционалних, експресивних и оцењивачких конотација (исп. Арутјунова 1988: 247). Од субјективних фактора који утичу на реорганизацију јединица градационе парадигме истичемо психолошке механизме повезане са прагматичким потребама за ублажавање или појачавање садржаја. Од језичких фактора релевантних за разматране појаве истичемо процес непрекидног увођења нових јединица у парадигму скаларно антонимијског комплекса. Тако се у парадигму уводе лексичке јединице деминутивног и хипокористичког типа (у које спадају и разматрани префиксални придеви), затим спојеви интензификатора са антонимијским јединицама, напоредна употреба негације уз једног члана антонимијског пара и његовог антонима без негације (*не велик* и *мали*) или уз оба члана антонимијског пара (*не велик* и *не мали*) и сл. (исп. Арутјунова 1988: 248).¹¹

8. На основу свега изложеног може се закључити да придеви с префиксима *о-* и *ио-* у српском језику с граматичког и функционално-стилског аспекта представљају јединице градационе парадигме, а са лексичкосемантичког аспекта представљају конституенте функционално-семантичког поља степена својства, чије се микропоље може одредити као 'прилично/нешто изражен степен својства исказан мотивирајућим придевом у позитиву или компаративу' (исп. Ровдо 1998: 207–216).

ЛИТЕРАТУРА

Арутјунова 1988	Арутјунова Н. Д., <i>Типы языковых значений</i> , Москва, «Наука».
Булигина–Шмелов
1997	Булигина Т. В., Шмелов А. Д., <i>Языковая концептуализация мира (на материалах русской грамматики)</i> , Школа «Языки русской культуры», Москва.
Грицкат 1995	Грицкат Ирена, О неким особеностима деминуције, <i>Јужнословенски филолог LI</i> , Институт за српски језик САНУ, Београд, 1–30.
Мразовић,
Букадиновић
1990	Мразовић П. и Букадиновић З., <i>Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance</i> , Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci — Dobra vest, Novi Sad.

¹¹ Употреба негације уз једног члана антонимског пара не значи исто што и његов антонимски пар на супротној крајњој тачки градационе скале, јер негација не негира својство основног придева него само модификује његово значење у смислу умањивања степена својства, па ненегирани облик увек означава већи степен својства од негираног, тако да је: *немала соба* мања него *велика*. Негирани облик заузима позицију степена ближе средишту скале. Овакво негирање укида супротност антонимијског пара и своди њихова значења у зону норме, у којој они чувају разлике по мери својства (исп. Арутјунова 1988: 251).

- Николић 1991 Николић Мирослав, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник XXXVII*, Београд.
- Ровдо 1998 Ровдо Иван С., Лексическе пробеле у деривационом пољу степени квалитета (сопоставителни аспект истраживања), *Число Јазик Текст*, Минск, 207–216.
- Станојчић–Поповић 1997 Станојчић Живојин, Поповић Љубомир, *Грамађика српскога језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Стевановић 1975 Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.
- СТИЈОВИЋ 1996 Стијовић Рада, О компаративима придева с префиксима *o-* и *по-*, *Наш језик XXXI/1–5*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 106–109.

S u m m a r y

Stana Ristić

SOME CHARACTERISTICS OF THE ADJECTIVES WITH PREFIXES *O-* AND *PO-* IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

The paper presents a gradational method of expressing pragmatic quantification based on the examples of parametric adjectives with prefixes *o-* and *po-* such as: (*p*)*ovelik*, (*p*)*omali*, (*p*)*oveći*, (*p*)*omanji*, etc. The research, conveyed on the corpus of a descriptive dictionary of contemporary Serbian language alongside data obtained by an inquiry, has shown that there are certain variations and inconsistencies in interpretation of the content of adjectives with prefixes of the type mentioned, while in the use of these very adjectives a consistency on lexical-semantic grammatical and functional-stylistic domains is evident.

Therefore, adjectives with prefixes *o-* and *po-* can be most generally described as units of a functional-semantic field with the semantics of deminution, mitigation of the degree of the property of the adjective, or as members of a gradational paradigm that express various paradigmatic contents and achieve functional-stylistic effects in terms of tolerating and mitigating, deminution and euphemisation of the (negative) contents expressed by basic adjectives.